UNIVERZITET U NOVOM SADU - FAKULTET TEHNIČKIH NAUKA

HIDRODEFORMISANJE

- Napredne metode tehnologije plastičnog deformisanja -

doc. dr Marko Vilotić

Definicija

Hidrodeformisanje je proizvodni proces kod kog fluid pod visokim pritiskom deluje na metalni pripremak kako bi se proizveo deo određenog oblika.

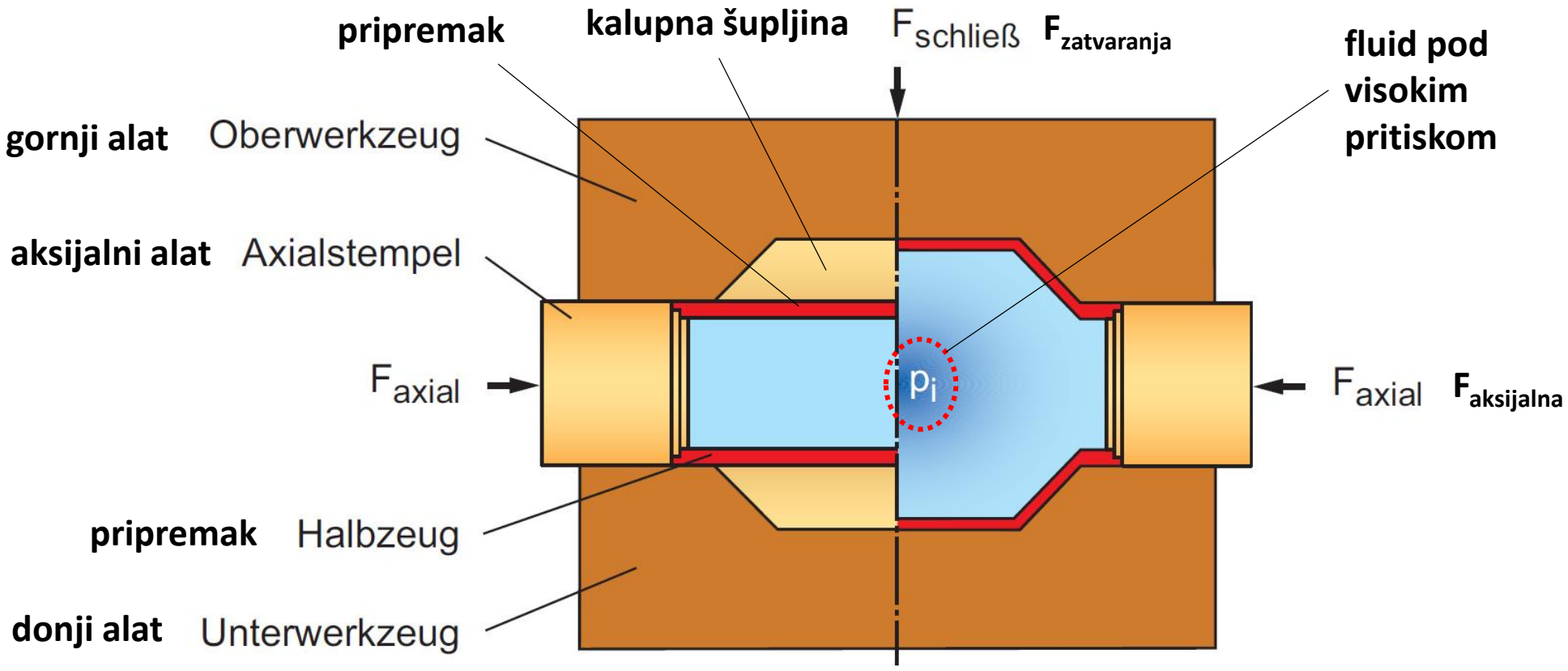

Princip deformisanja pomoću unutrašnjeg visokog pritiska

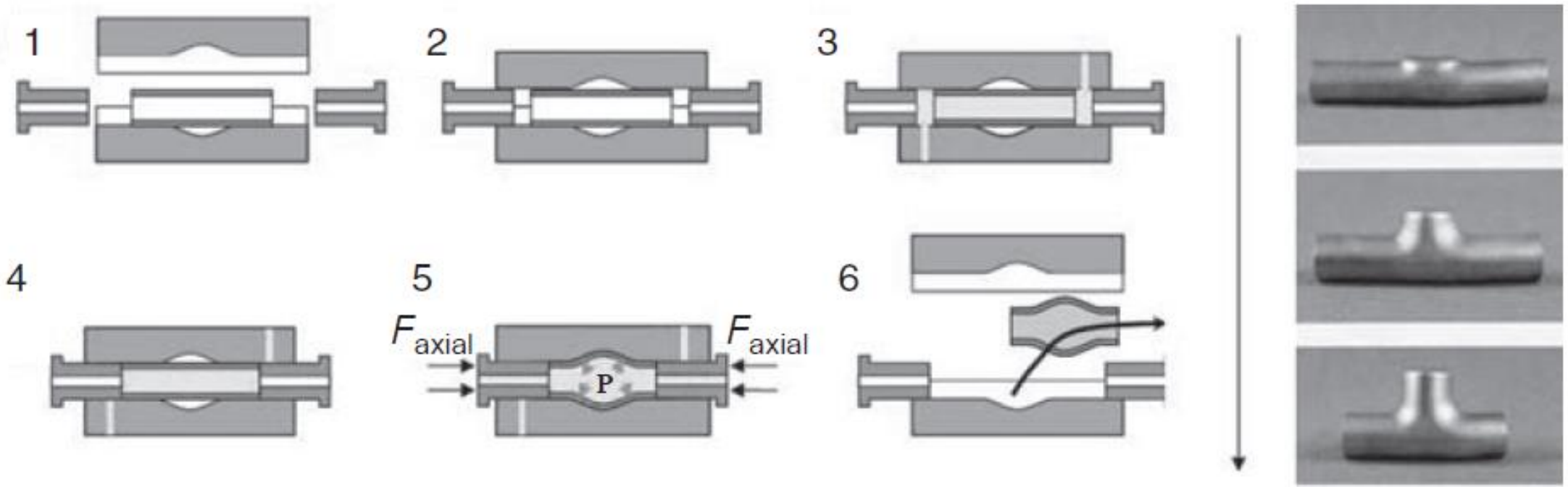

Tipični koraci neophodni za izradu cevastih proizvoda malih dimenzija

- delovanjem hidrostatičkog pritiska i spoljnog opterećenja na pripremak, dolazi do deformisanja radnog komada. Konačan proizvod se formira kada zidovi radnog komada popune kalupnu šupljinu
- pripremak može biti u obliku lima ili cevi
- ako se lim koristi kao pripremak, tada proces zovemo hidrodeformisanje lima (eng. sheet metal hydroforming)
- ako se cevi koriste za pripremke, tada proces nazivamo hidrodeformisanje cevi (eng. tube hydroforming)
- u bilo kom od ova dva procesa neophodni su odgovarajući alat, presa i hidraulični sistem

- Prednosti hidrodeformisanja u odnosu na konvencionalne postupke deformisanja:
  - ✓ izrada delova kompleksne geomgetrije
  - ✓ moguće je postići visoke iznose deformacija
  - ✓ visoka tačnost izrađenih delova
  - ✓ visoka krutost izrađenih delova

- Ovim postupkom se mogu postići veće dubine izvlačenja, uniformna debljina lima čak i kod velikih površina gotovog komada i niži troškovi izrade u odnosu na konvencionalne postupke dubokog izvlačenja

- Međutim, dugačko vreme ciklusa i zahtev za velikim presama velikog kapaciteta kod proizvoda velikih dimenzija ponekad uslovljavaju primenu ove tehnologije za slučaj maloserijske proizvodnje

- Primena fluida u procesima deformisanja metala datira od 1900. godine. U periodu od 1900 do 1950. hidrodeformisanje se koristi za proizvodnju bojlera, muzičkih instrumenata i veštačkih kukova. Između 1950. i 1980. počinje primena ove tehnologije za izradu rama za biciklove i vodovodnih instalacija.

- Krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog veka u Americi i Nemačkoj se vrše znatna unapređenja ove tehnologije

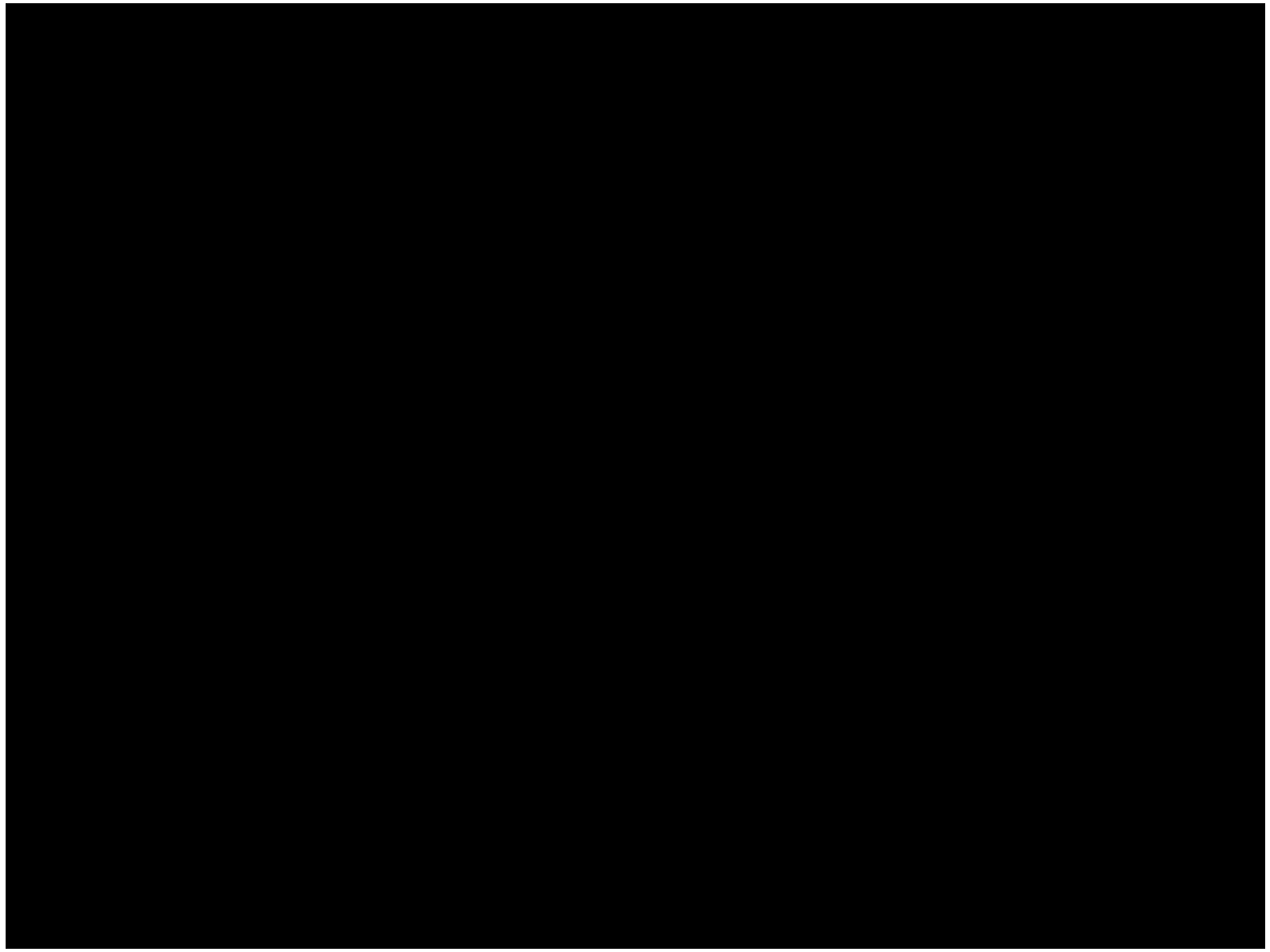

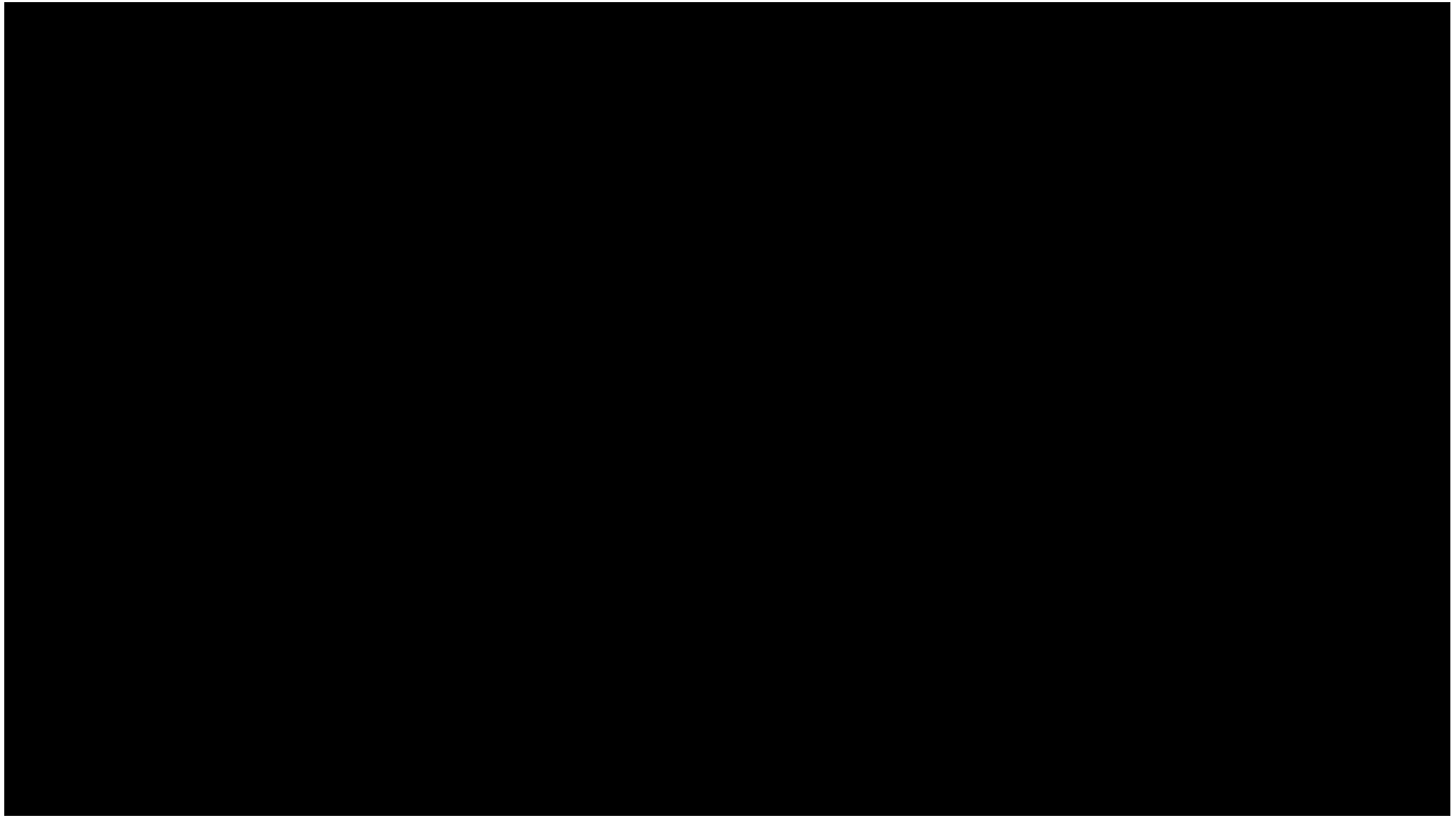

https://www.youtube.com/watch?v=XUMs3cWBlks

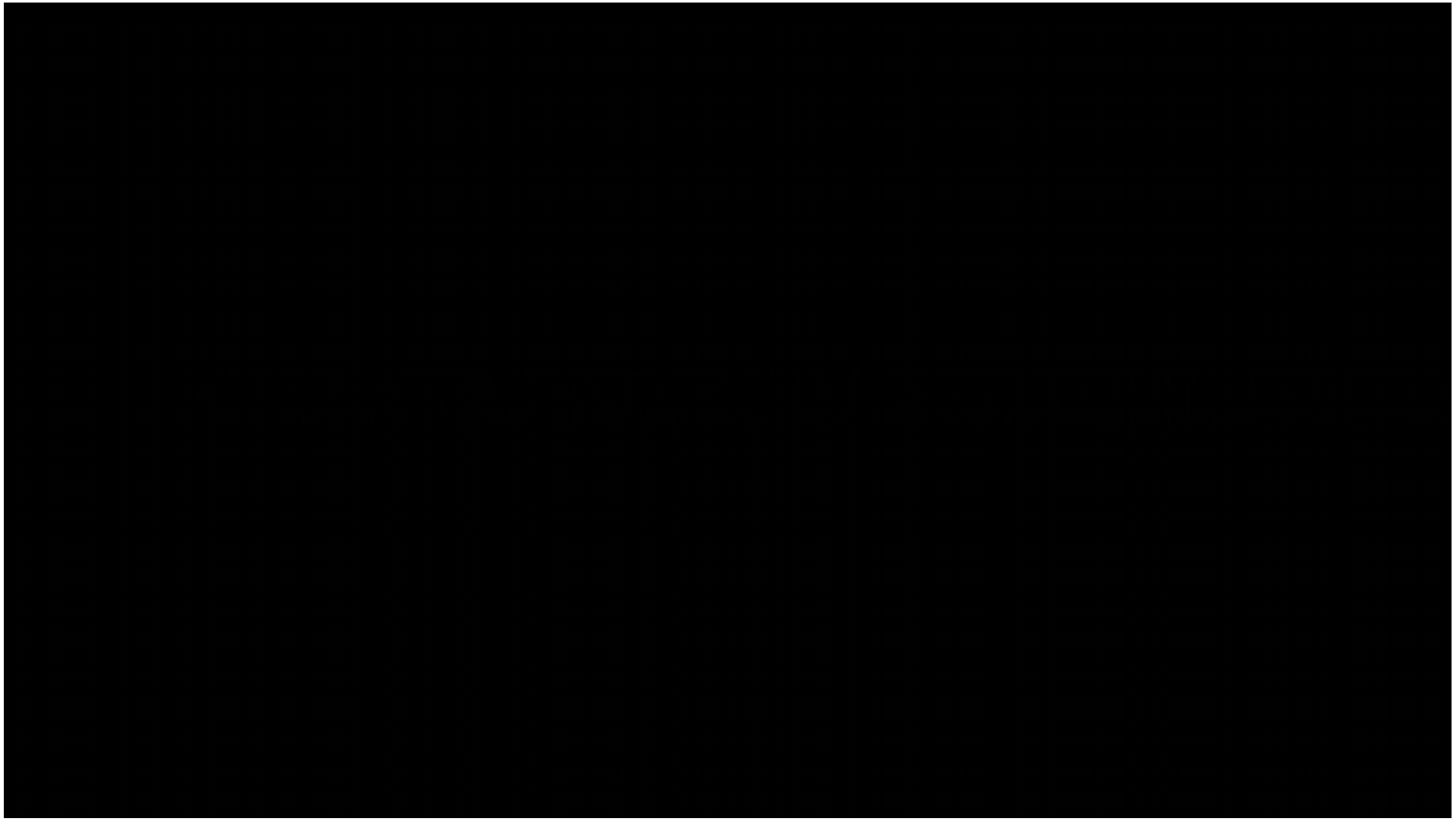

https://www.youtube.com/watch?v=r2qiEr88Z20

- cevasti delovi i sklopovi dobijeni hidrodeformisanjem imaju bolji odnos čvrstoća-težina i nižu cenu u odnosu na delove dobijene konvencionalnim tehnologijama deformisanja i zavarivanja

- hidrodeformisanje cevi se uspešno koristi u masovnoj proizvodnji

- niska cena, mala težina i dobar kvalitet predstavljaju “dobitnu kombinaciju” za automobilsku industriju

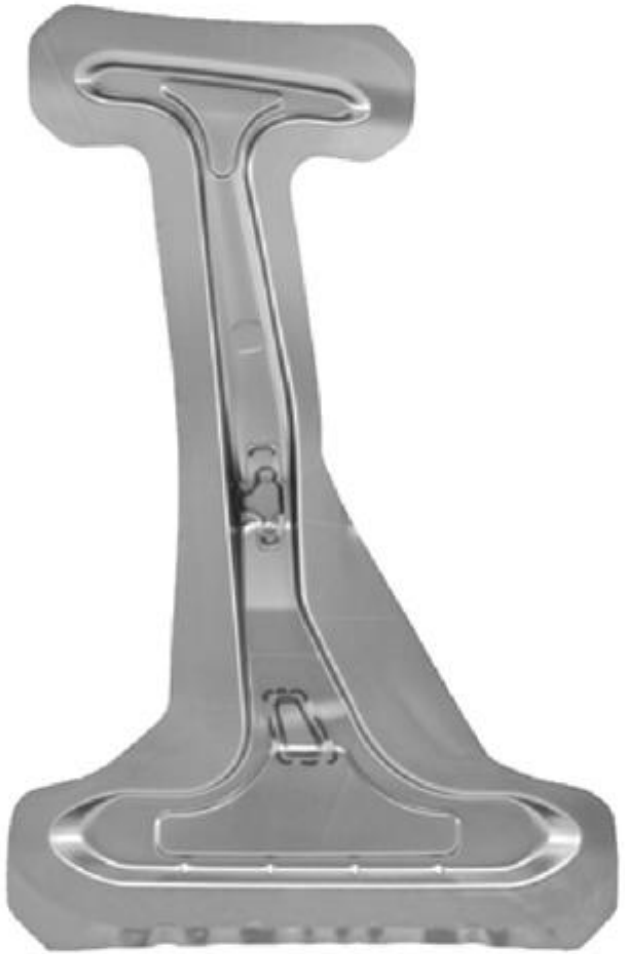

(B-Säule)
B-stub automobila

Izrada vešanja automobila hidrodeformisanjem cevi

https://www.youtube.com/watch?v=fOkCKOWpUr0

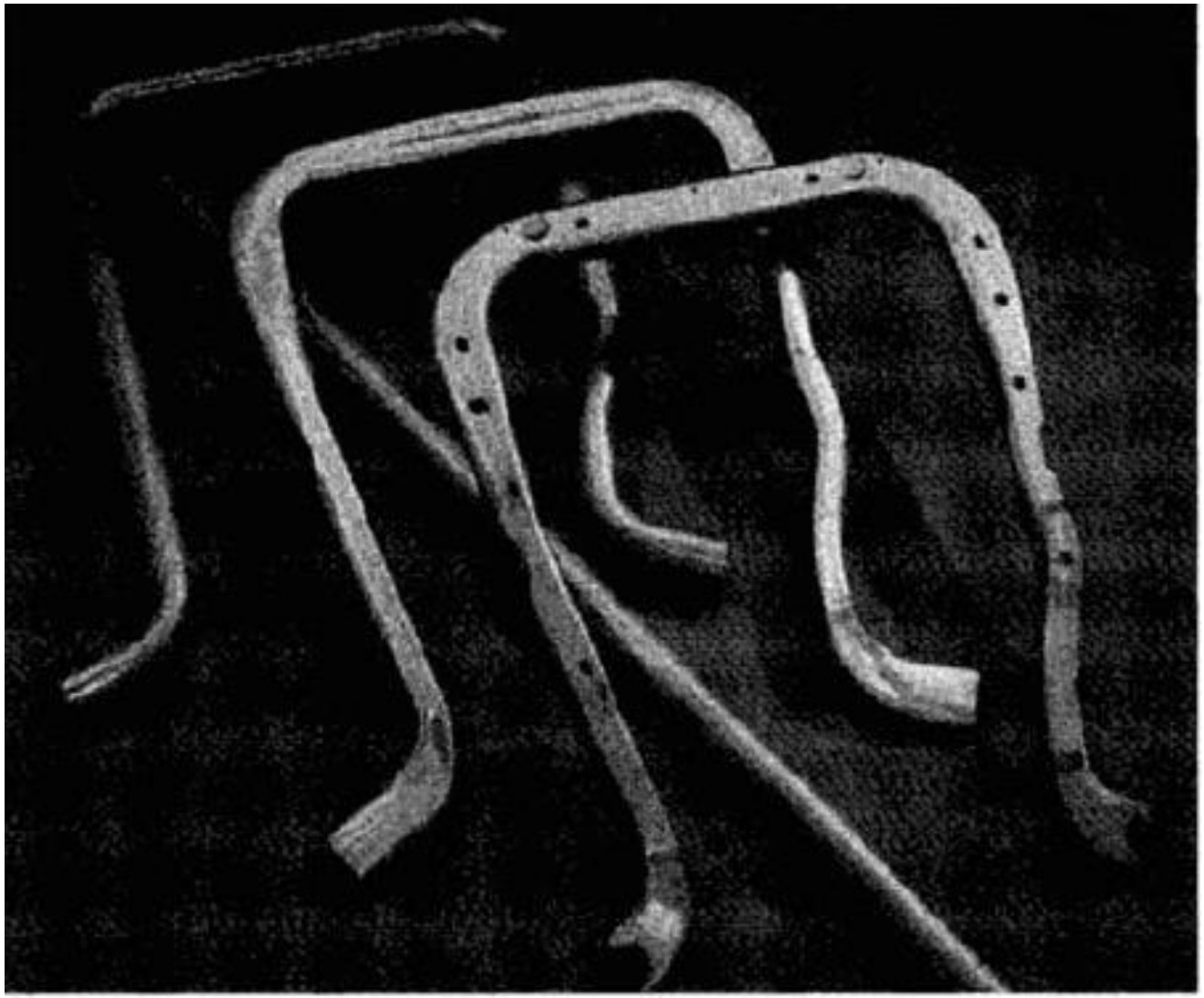

Četiri faze oblikovanja proizvoda

Istorija hidrodeformisanja

- dve faze u razvoju i primeni hidrodeformisanja
- prva faza – ispitivanje fizičkih karakteristika fluida za potrebe različitih oblasti tehnike. Zatim princip prenosa opterećenja pomoću fluida koji je srpoveo Blaise Pascal u drugoj polovini 17. veka
- druga faza – počinje primenom hidrodeformisanja u serijskoj i masovnoj proizvodnji – naročito u automobilskoj industriji. Za Nemačku taj period počinje sredinom osamdesetih godina prošlog veka
- zahtevi za malom masom proizvedenih delova i numeričkom kontrolom procesa su doveli do intenzivnog razvoja hidrodeformisanja

Sistem fluida

- osnovni element/radni medijum u procesu hidrodeformisanja jeste fluid
- spoljno optereće se preko fluida/radnog medijuma prenosi na radni komad
- kao radni medijum moguće je koristiti: gasove (vazduh), tečnost, fluide visoke viskoznosti (npr. rastopljeni polimer) i dr.

- Zahtevi koje fluidi tokom procesa hidrodeformisanja moraju ispuniti:
  - ✓ visoka stabilnost pod visokim mehaničkim opterećenjem
  - ✓ visoka otpornost na starenje
  - ✓ hemijska neutralnost u odnosu na materijale sa kojim dolazi u kontakt – pogotovo prema materijalu obratka, hidrauličnog sistema i zaptivanja
  - ✓ niska stišljivost
  - ✓ da pruži dobru zaštitu od korozije
  - ✓ da pruži odgovarajuću viskoznost

- ✓ dobra kompatibilnost sa drugim sredstvima za podmazivanje
- ✓ da nije toksično i opasno za životnu sredinu
- ✓ što manja zapaljivost
- ✓ lako uklanjanje sa obratka nakon procesa hidrodeformisanja
- ✓ adekvatna biostabilnost
- ✓ niska cena

- princip procesa hidrodeformisanja se bazira na povećanju pritiska u fluidu/radnom medijumu
- statički pritisak u fluidu predstavlja količnik sile koja se javlja u fluidu i površine na koju sila deluje
- ako izuzmemo delovanje gravitacije na fluid, pritisak fluida na svaku tačku/površinu je konstantan kada fluid miruje
- statički pritisak je skalarna veličina – ima istu vrednost u svim pravcima

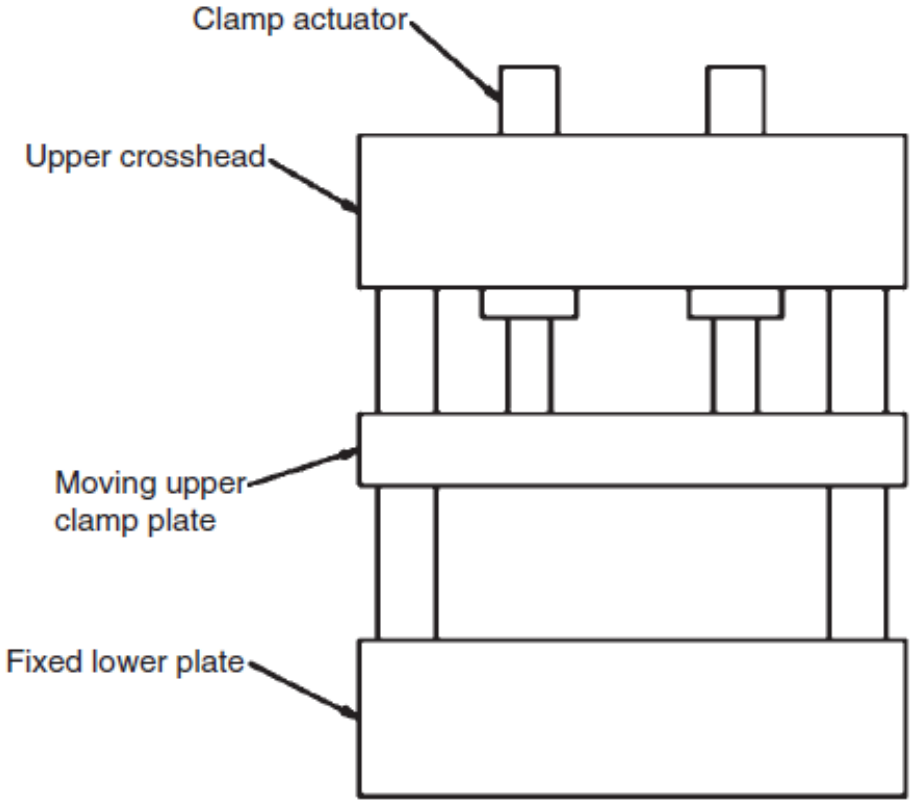

Presa jednostrukog dejstva (obično za hidrodeformisanje cevi)

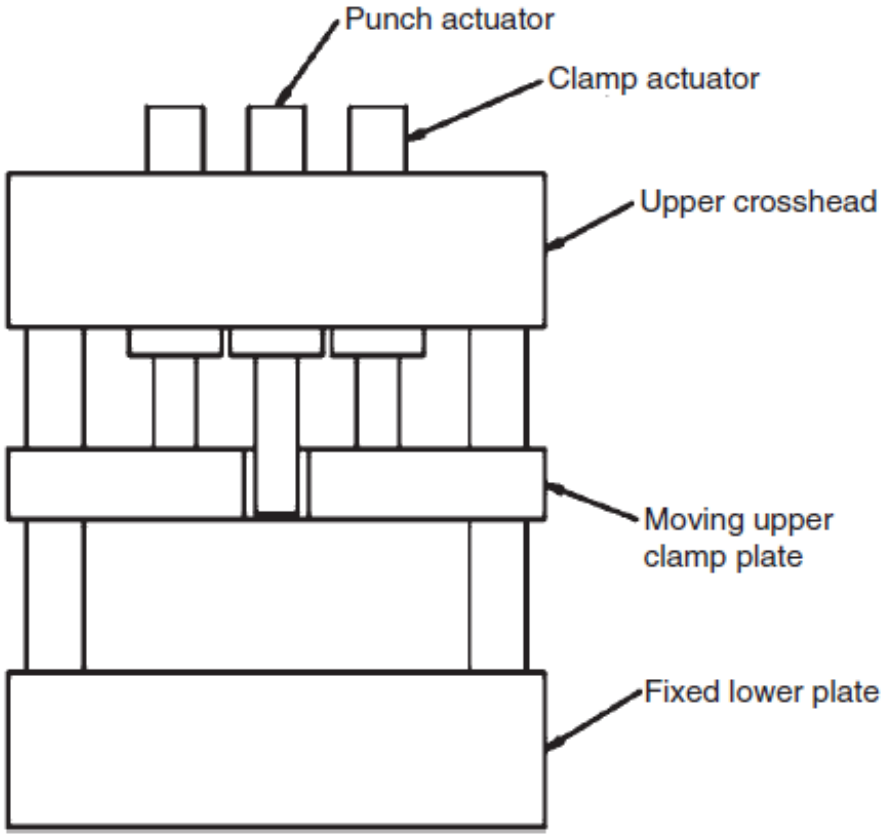

Presa dvostrukog dejstva (obično za hidrodeformisanje limova)

$$F = \frac{pA}{2000}$$

- F - minimalna sila neophodna za izvođenje hidrodeformisanja [tona]
- p - maksimalni pritisak radne tečnosti [psi]
- A - razvijena površina dela koji se proizvodi [kvadratni inči]
- ! obično se izračunata vrednost sile (F) poveća za 30 do 60% iz bezbednosnih razloga
- početna vrednost pritiska za generisanje okvirnog oblika dela koji se prozvodi, i visoki pritisak za finalnu geometriju i maksimalan kvalitet površine (kalibracija)

$$p_{\min} = \frac{(\mathrm{YS})t}{r}$$

- p_{min} - minimalni pritisak neophodan za početak procesa hidrodeformisanja cevi [psi]
- YS - napon tečenja materijala cevi [psi]
- t - debljina zida cevi [inč]
- r - unutrašnji prečnik cevi [inč]

- statički pritisak u fluidu izaziva opterećenje upravno na površinu obratka
- kada kombinovano opterećenje statičkog pritiska i drugih alata dovoljno visoko, naponi u obratku premašuju granicu tečenja i dolazi do plastične deformacije materijala obratka
- plastično deformisanje se odvija sve dok materijal obratka ne popuni kalupnu šupljinu ili statički pritisak nije dovoljan da izazove plastično deformisanje

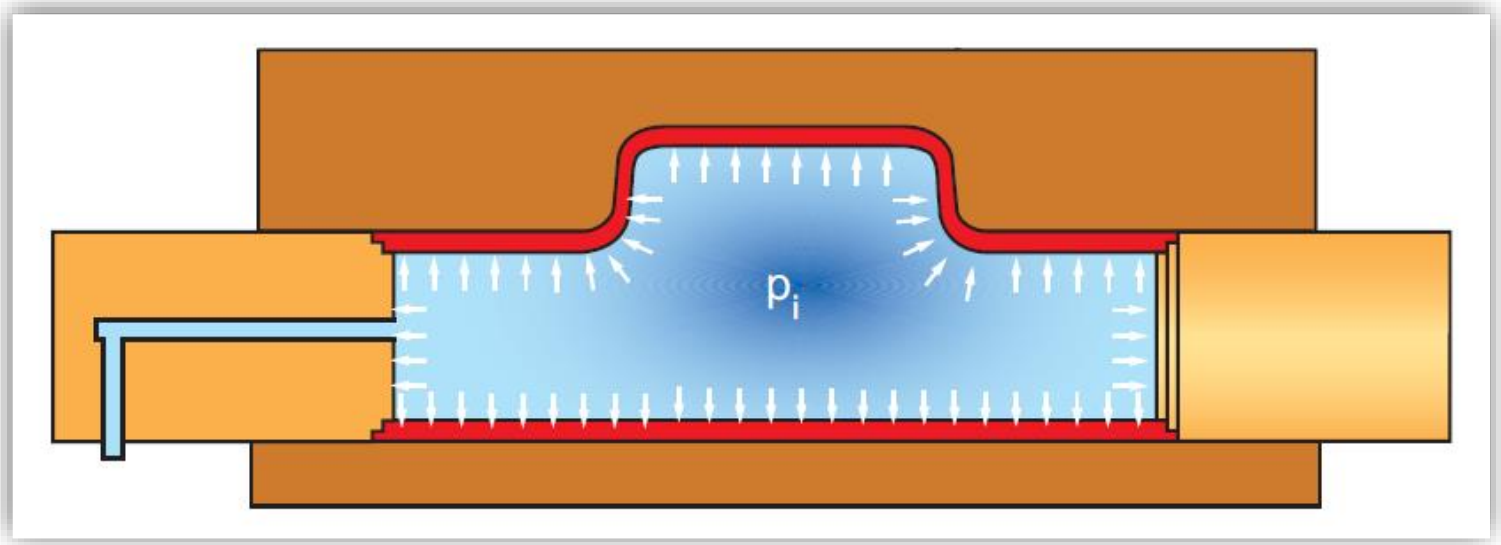

Distribucija sile tokom procesa hidrodeformisanja

- sile koje se deluju na obradak tokom procesa hidrodeformisanja su drugačijeg tipa u odnosu na recimo, konvencionalno duboko izvlačenje
- usled toga je i tečenje materijala tokom deformisanja drugačije
- zbog toga je neke delove moguće dobiti jedino hidrodeformisanjem, a neke konvencionalnim postupcima deformisanja
- postoji slučaj kada se zahteva da distribucija pritiska bude različita, tj. da sile koje deluju na obradak budu različite. U tom slučaju je moguće koristiti nenjutnovske fluide visoke viskoznosti – npr. rastop polimera
- generisanje određenog statičkog pritiska se vrši najčešće pomoću pumpi
- hidrodeformisanje je proces delimično otvorenog kola, u kom se fluid vraća nazad u rezervoar, te ge je potrebno prečistiti

Najvažniji parametri procesa hidrodeformisanja

- efektivni unutrašnji pritisak p_i
- pritisak kalibracije $p_{i_{max}}$

  (za potpuno popunjavanje gravure)

- aksijalna sila F_{axial}
- protivsila F_{gegen}

  (sprečava stanjenje zidova u toj obl.)
- sila zatvaranja $F_{schließ}$

  (sprečava otvaranje alata usled porasta pritiska i stabiliše proces)

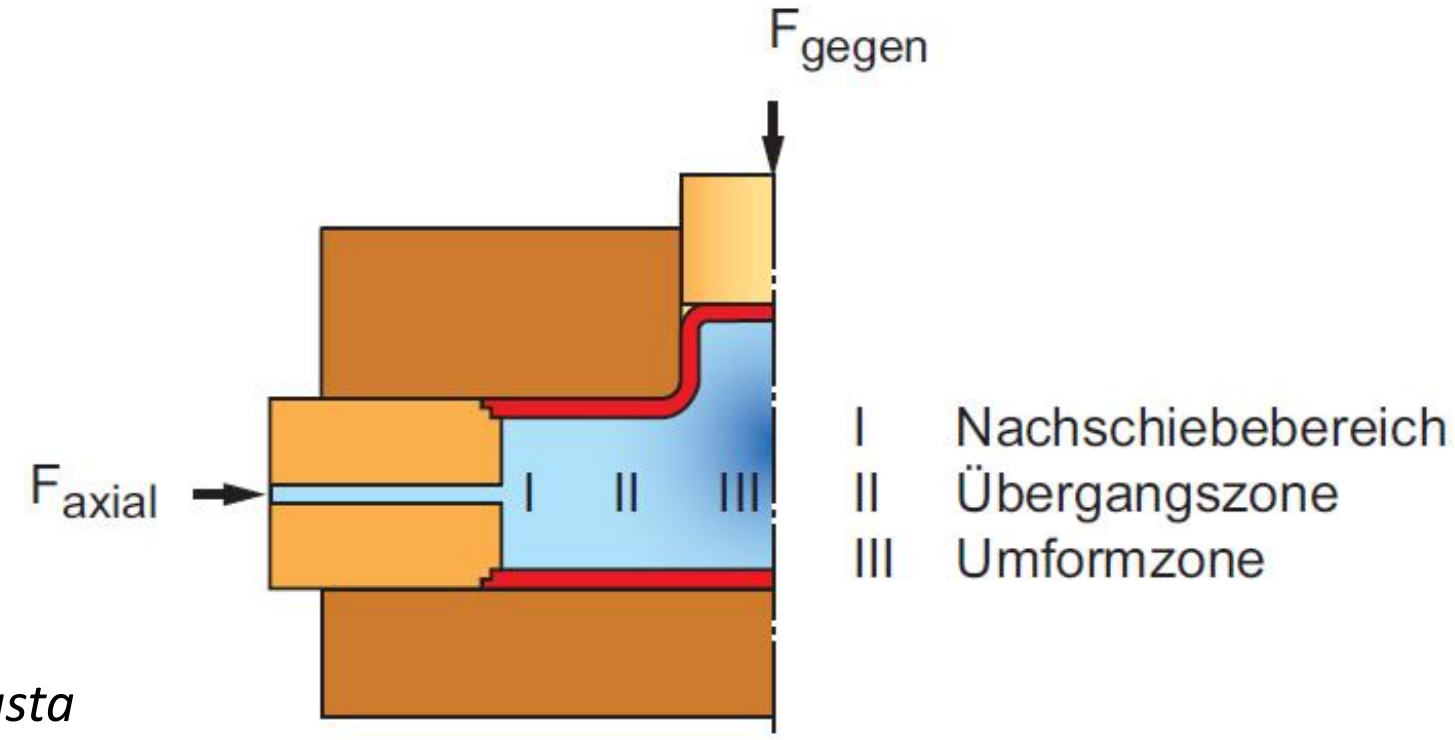

Kontaktzonen beim Innenhochdruck-Umformen eines T-Stücks

Kontaktne zone prilikom hidrodeformisanja T-cevi

Karakteristični defekti pri hidrodeformisanju

- Tipični problemi koji se javljaju prilikom obrade hidrodeformisanjem obuhvataju:

  1) razaranje radnog komada
  2) formiranje nabora/gužvanje materijala
  3) promena/savijanje/izvijanje početnog profila

Versagensfall Bersten am Bauteil „T-Stück“
(Razaranje materijala T-cevi)

Za proizvodnju dela bez defekata neophodno je obezbediti adekvatan unutrašnji pritisak. U slučaju da se prekorači homogena ekspanzija materijala usled prevelikog unutrašnjeg pritiska, dolazi do određenih ograničenja/problema u deformacionoj zoni. To dovodi do razaranja materijala obratka u slučaju da se dalje prekorači ekspanzija usled povećanog unutrašnjeg pritiska. Limit u deformisanju se može povećati na primer primenom alata koji će prilikom obrade izazvati pritisne napone u materijalu umesto zateznih.

- nabor materijala je poželjan kod predeformisanja – rezerva materijala
- nabor se ne može eliminisati povećanjem unutrašnjeg pritiska
- nabor se obično javlja kada je unutrašnji pritisak fluida nizak, a aksijalno pomeranje alata tj. količina materijala koja se dovede u deformacionu zonu prevelika
- prevelika deformacija → povećana čvrstoća materijala → otežano tečenje materijala u zonu deformisanja → razaranje materijala

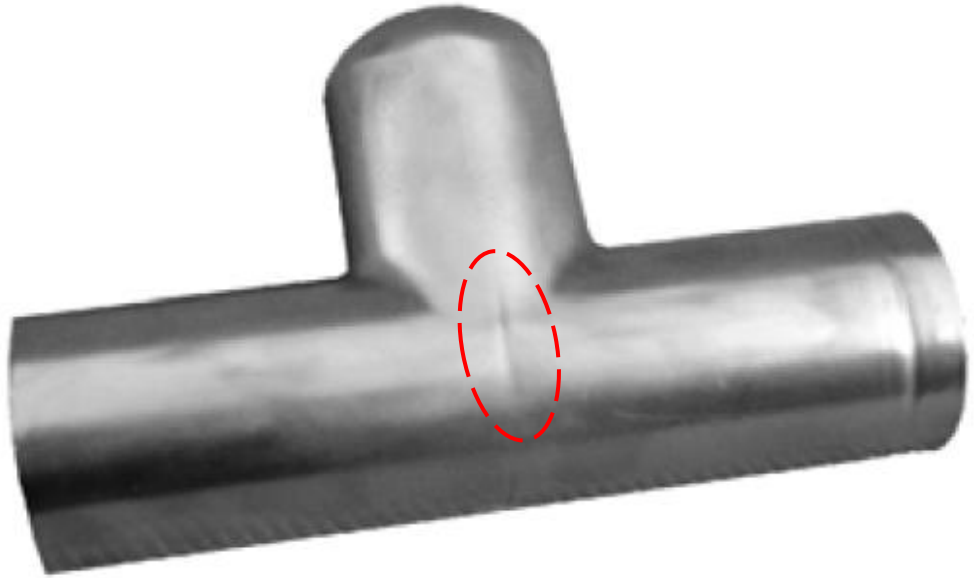

Stvaranje nabora na materijalu T-cevi

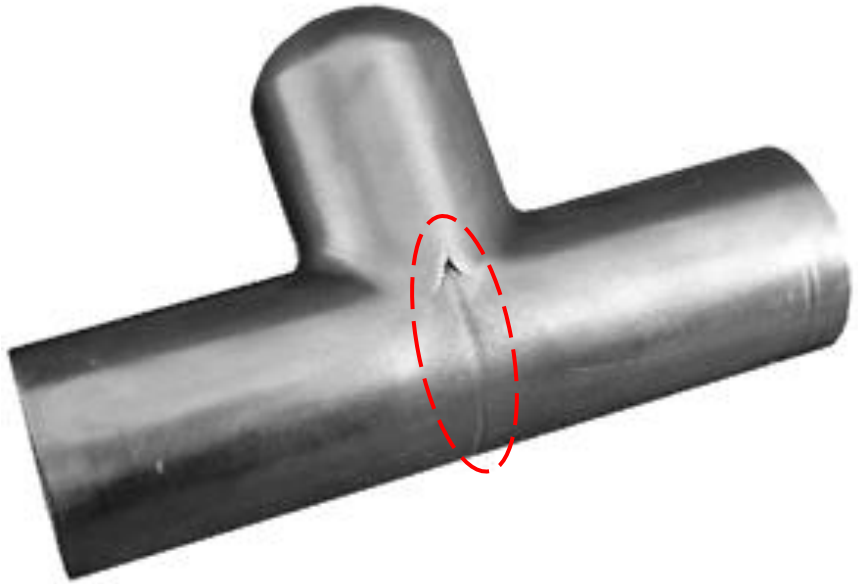

Nabor i razaranje materijala T-cevi

Ako je odnos dubokog izvlačenja ($D_{pripremka}/D_{proizvoda}$) prevelik prilikom pred-oblikovanja ili je tečenje materijala na neki način otežano dolazi do razaranja radnog materijala komada

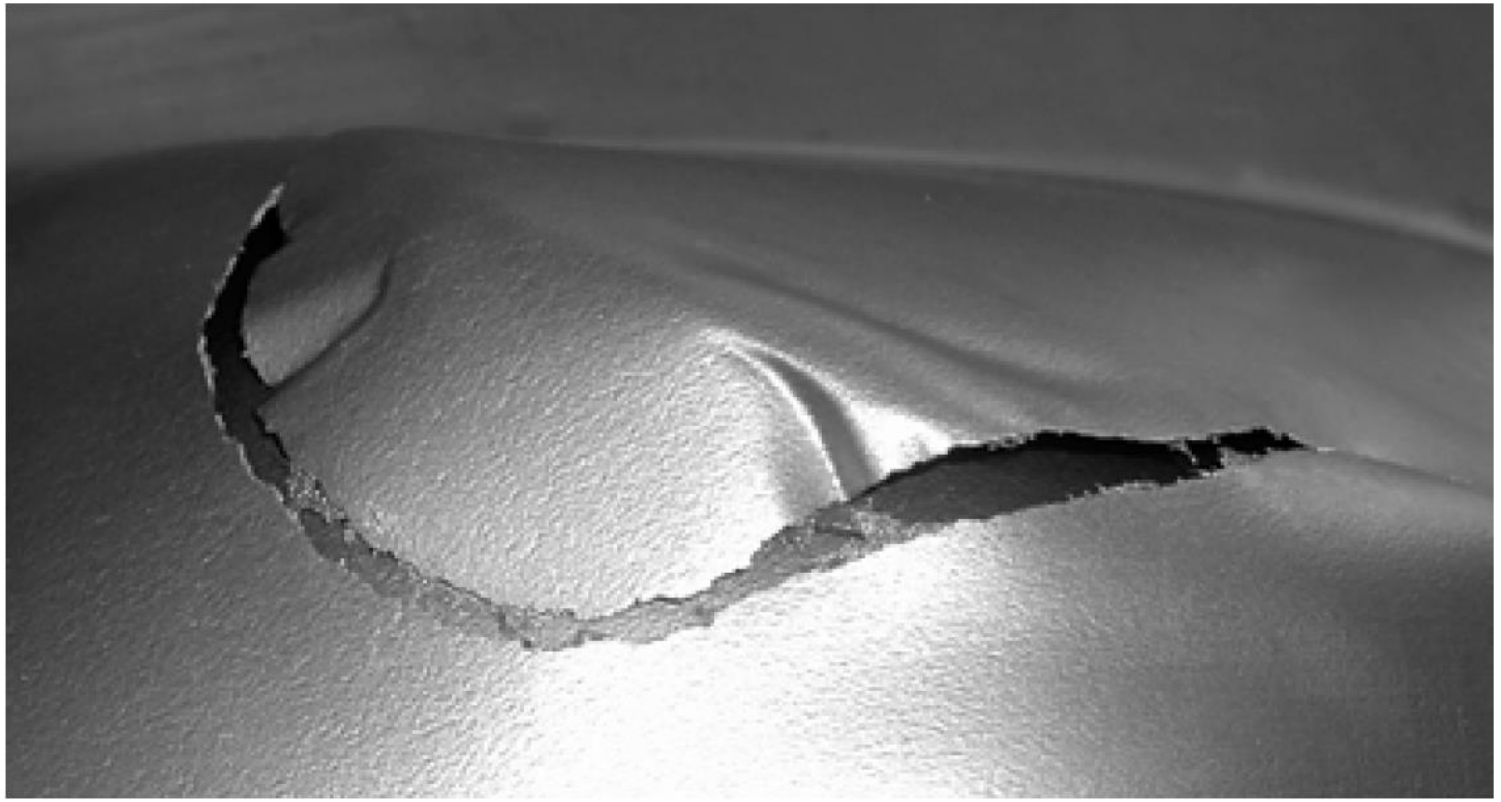

Razaranje površine gotovog dela velikih dimenzija dobijenog hidrodeformisanjem

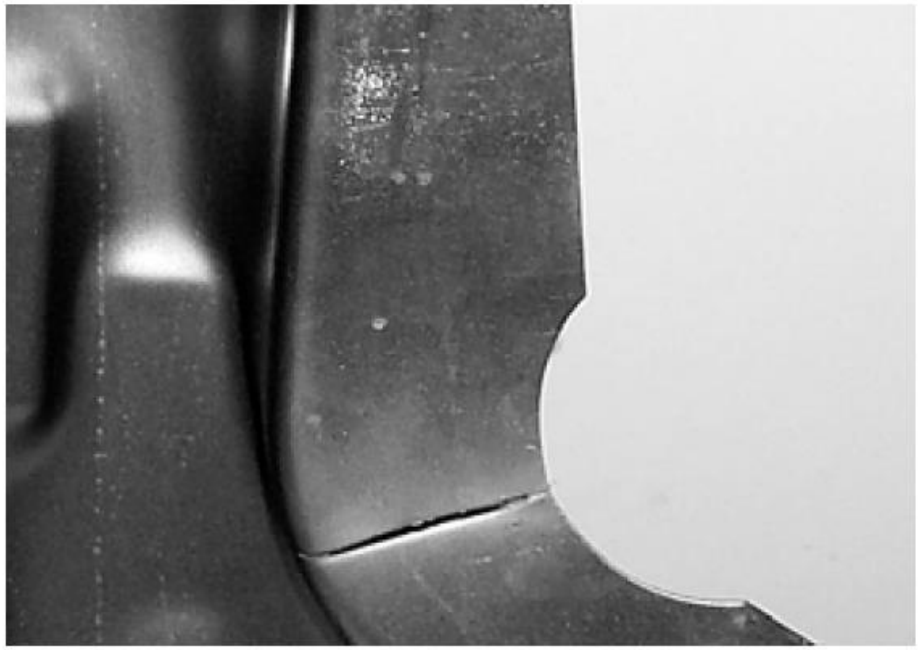

Razaranje dela konkavnog oblika

Prilikom izrade delova koji sadrže konkavne elemente, materijal na obodu/ivici je opterećen na zatezanje – horizontalno i vertikalno, što dovodi do značajnog smanjenja debljine lima u toj oblasti. Tada se javlja ojačavanje materijala i otežano tečenje, što može imati loše posledice po proces hidrodeformisanja. U tom slučaju je česta pojava razaranja ili stanjenja materijala.

Nabor materijala

Nabor se često javlja kod dubokog izvlačenja i to na obodu, zbog tangencijalnih pritisnih napona. Kod hidrodeformisanja se taj problem može rešiti velikom vrednošću sile zatvaranja. Međutim, nabor se može javiti u nekim oblastima obratka zbog nekontrolisanog tečenja materijala u fazi preddeformisanja.

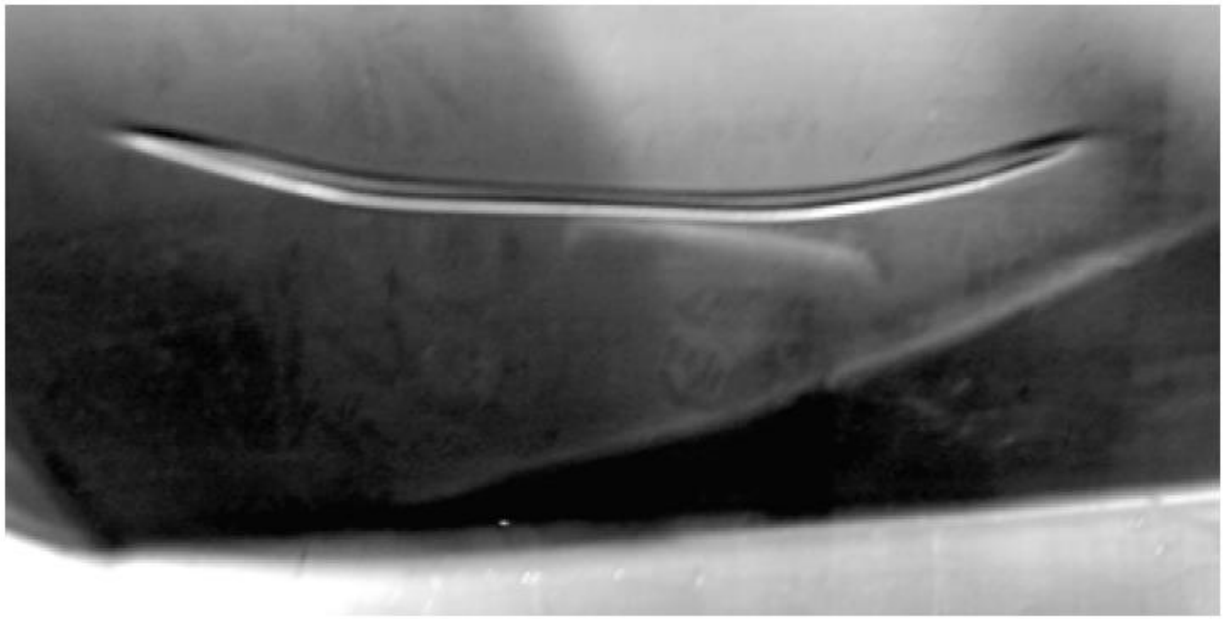

Nabor usled nekontrolisanog tečenja materijala

Vorformung

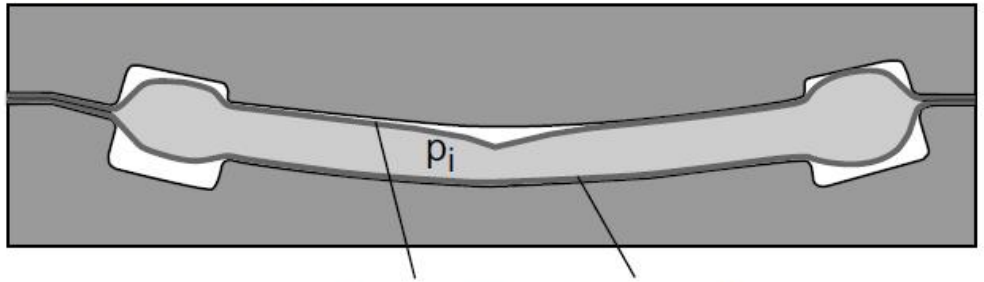

Kalibrierung

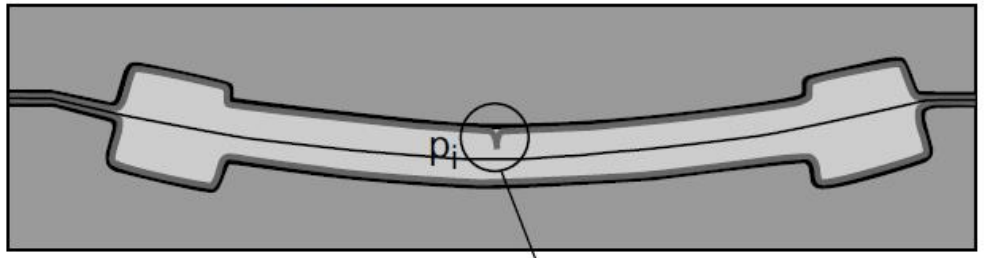

formiranje nabora

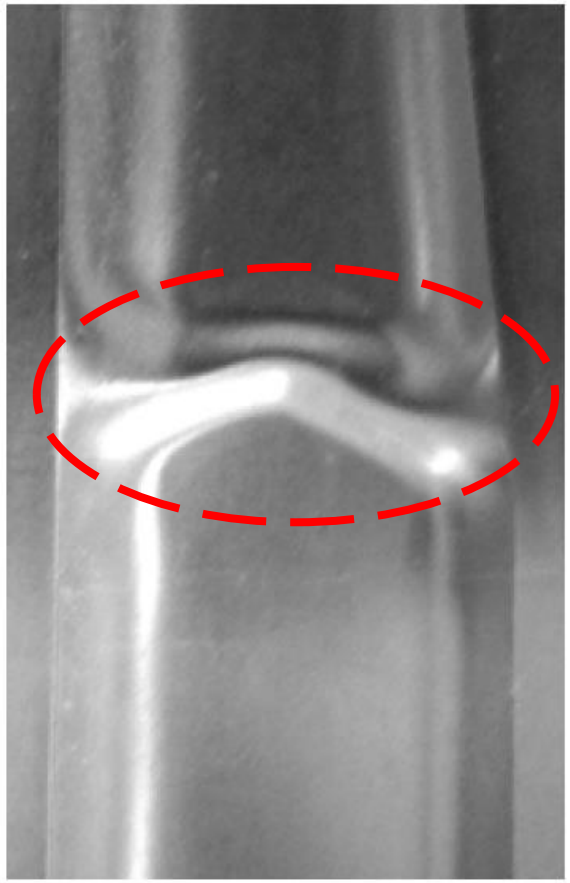

Slično se može desiti kod lošeg izbora podeone ravni/dizajna alata

Tribologija

Tribološki uslovi između alata i obratka su takođe veoma važan faktor prilikom hidrodeformisanja, jer imaju direktan uticaj na gotov proizvod.

Kao i kod drugih metoda obrade lima deformisanjem, i kod hidrodeformisanja se javlja mešovito trenje.

Uprkos tankom sloju koje potiče od mazivnog sloja, dolazi do direktnog kontakta između alata i obratka u lokalnim zonama.

U pogledu tribologije, karakteristike procesa hidrodeformisanja u odnosu na konvencionalne procese deformisanja su:

- visoki kontaktni pritisci između alata i obratka
- različita relativna brzina između alata i obratka
- vremenska i prostorna promena kontaktne površine u vremenu i prostoru
- promena topografije obratka

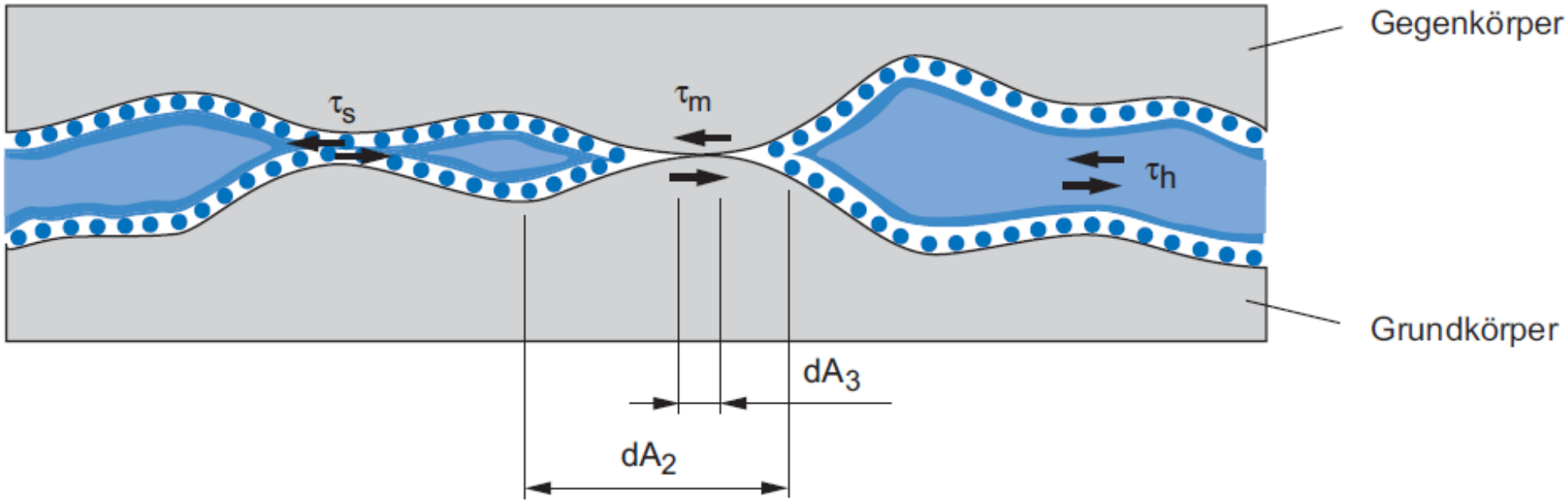

Abb. 2.11. Reibmodell bei Mischreibung **Model trenja za slučaj mešovitog trenja**

dA_2; dA_3 Flächenelement **Elementarna površina**

τ_h Schubspannung unter hydrostatischen Reibbedingungen **Tangencijalni napon u uslovima hidrostatičkog trenja**

τ_m Schubspannung an der metallischen Kontaktfläche **Tangencijalni napon na kontaktu metalnih površina**

τ_s Schubspannung im dünnen Schmierfilm **Tangencijalni napon u tankom sloju fluida**

suvo trenje

emulzija

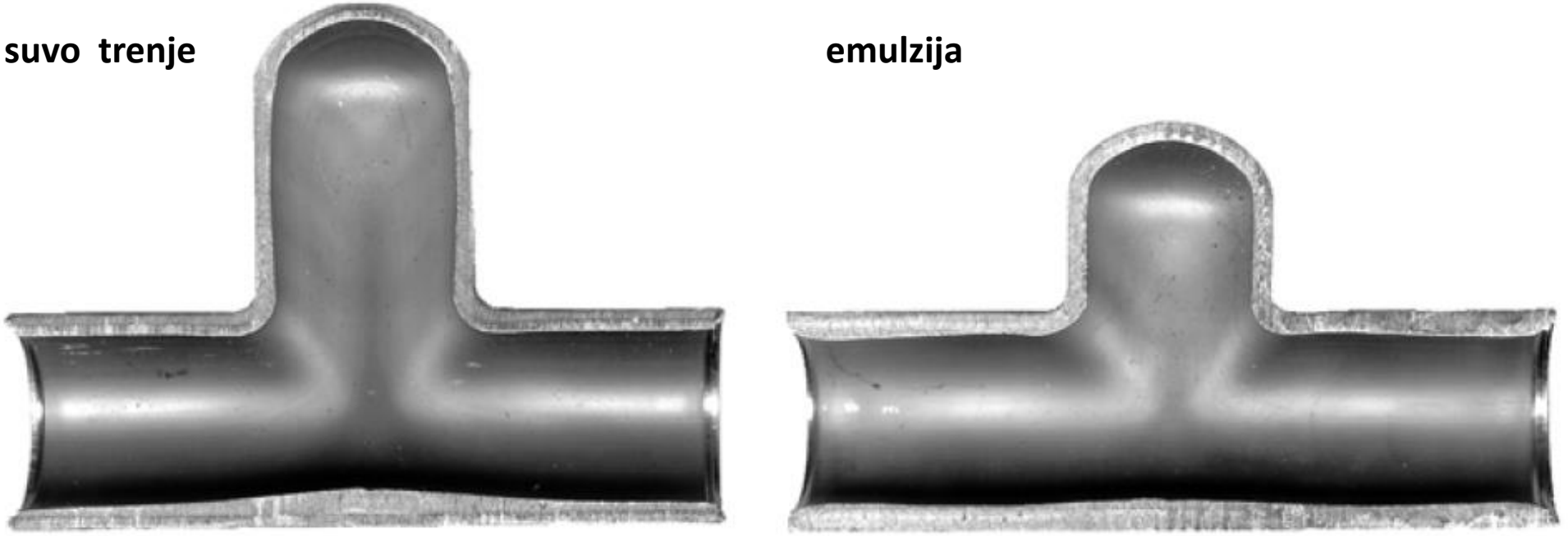

Einfluss des Schmiermittels auf das Umformergebnis (links: Trockenschmierstoff; rechts: Emulsion)

Uticaj sredstva za podmazivanje na gotov deo dobijen hidrodeformisanjem

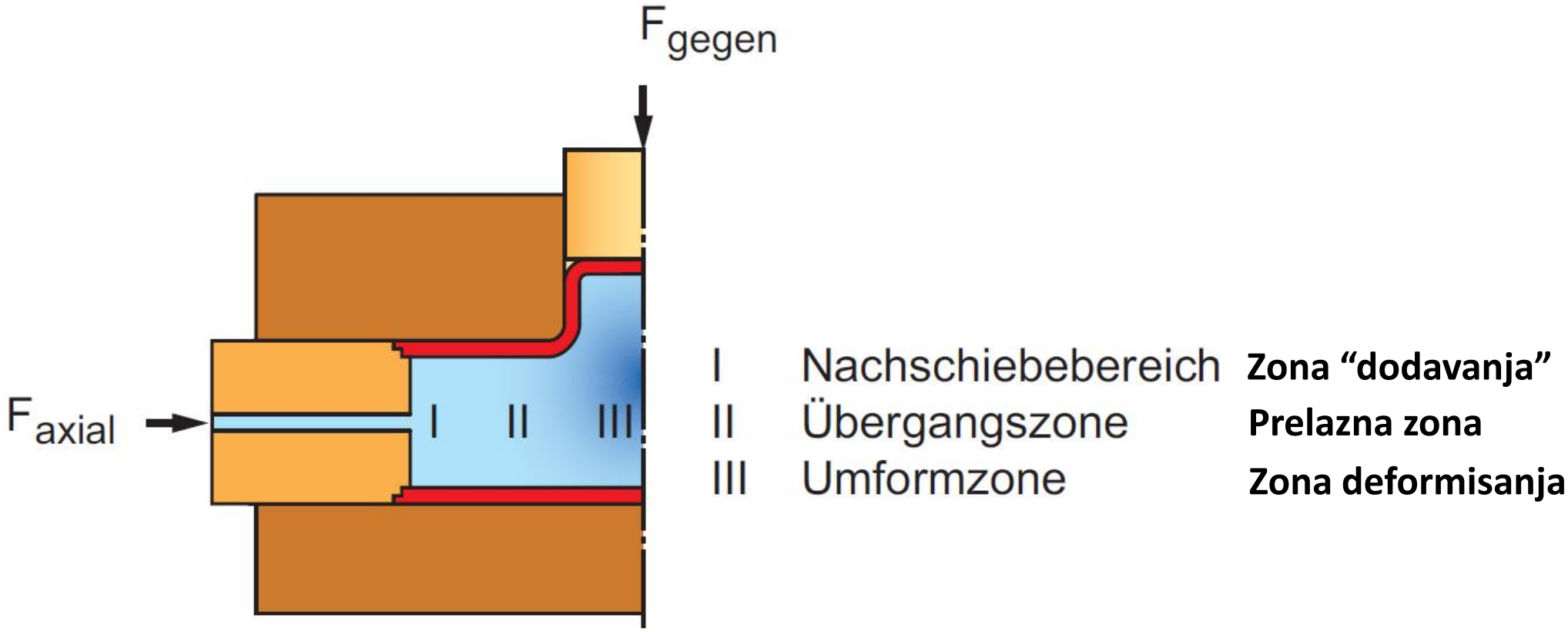

Zona I = srednje visoke vrednosti kontaktnog napona, visoka relativna brzina (zavisi od aksijalne sile), nema promene oblika

Zona II = opadanje relativne brzine između alata i obratka, moguća promena oblika

Zona III = najmanja relativna brzina između alata i obratka, najviše izražena promena oblika

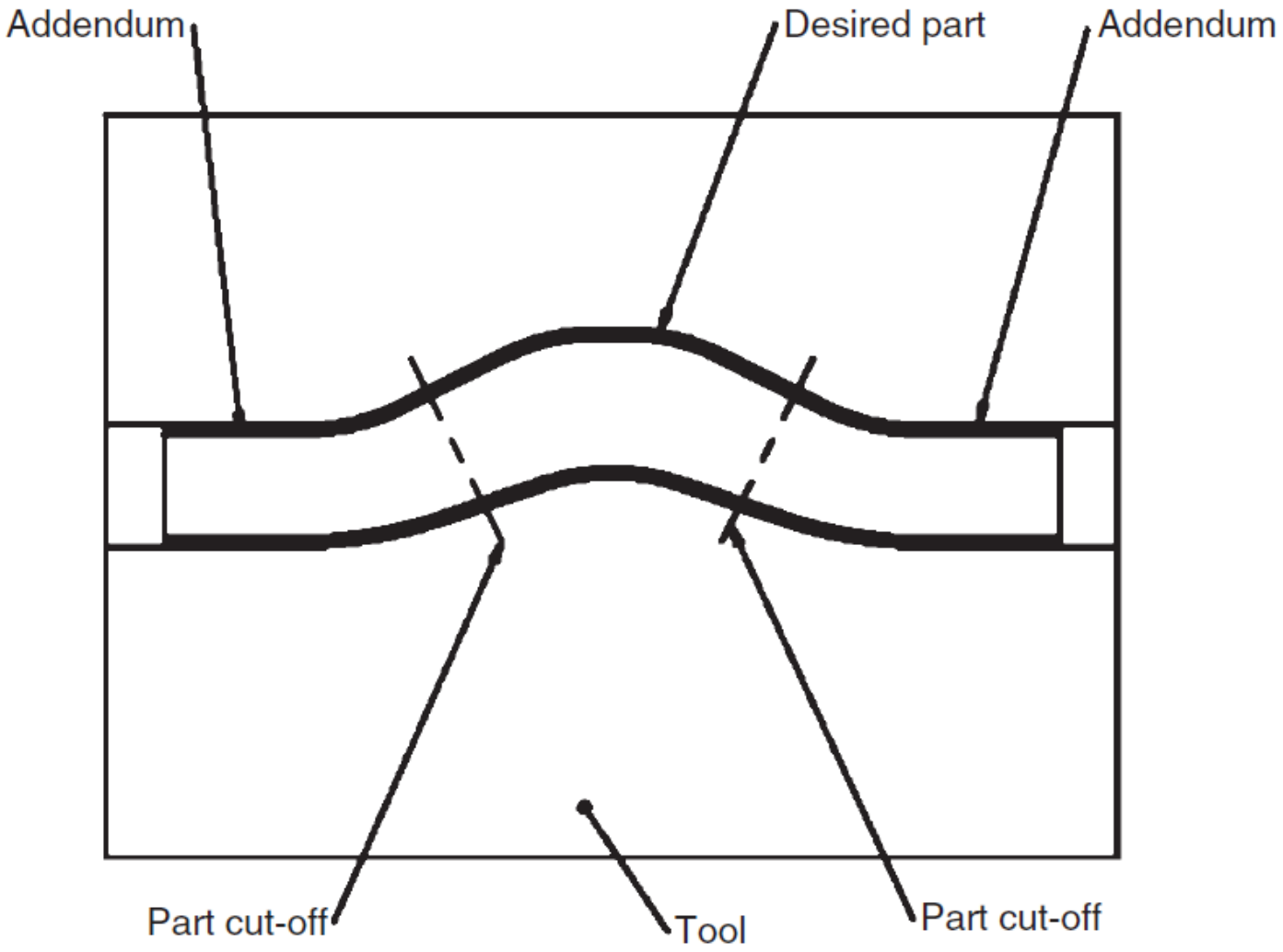

Dodatak materijala kod konstrukcije alata (gornja i donja polovina)

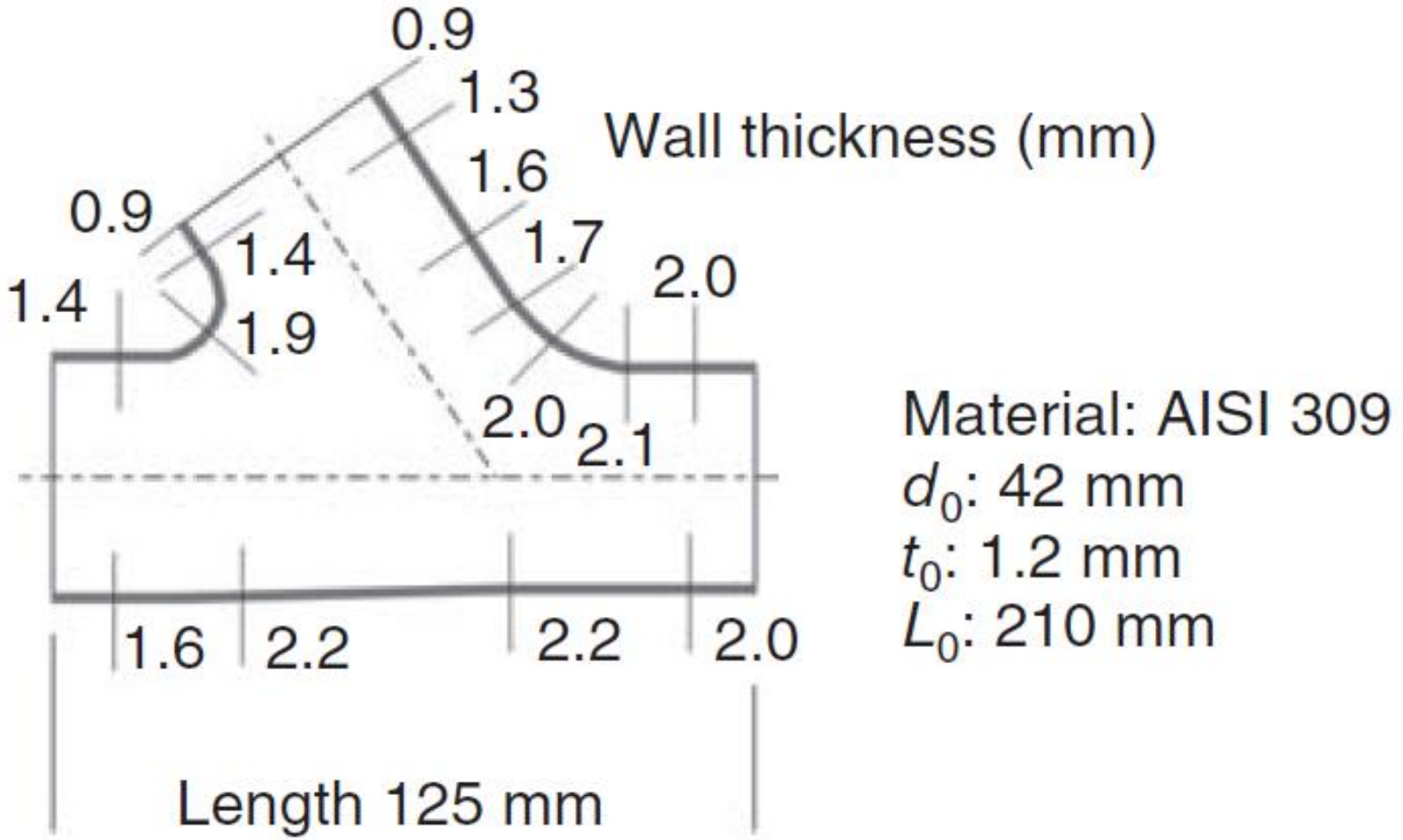

Distribucija debljine lima u različitim presecima cevi Y-oblika

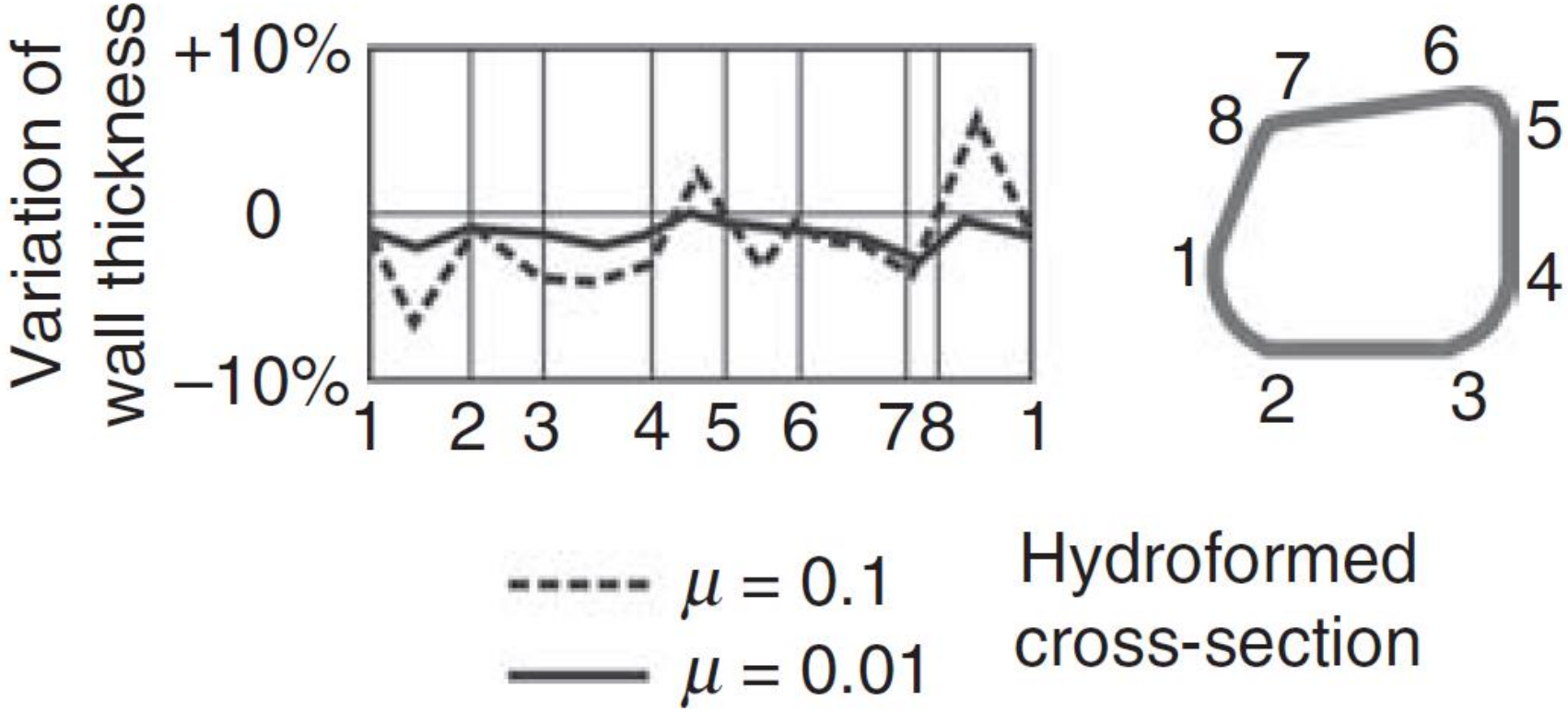

Distribucija debljine lima u različitim presecima kompleksnih profila

$$R = (.5 \times D) \div E$$

- R - minimalni poluprečnik centralne linije koji se može proizvesti hidrodeformisanjem [mm]
- D - spoljašnji prečnik [mm]
- E - izduženje materijala [%]

$$p_b = \sigma_{UTS} \frac{2t_0}{d_0 - t_0}$$

! $p_{radno} < p_b$ dok se ne ostvari kontakt cevi sa kalupnom šupljinom/alatom

- p_b - pritisak radnog fluida u momentu pucanja materijala cevi prilikom slobodne ekspanzije
- t_0 - početna debljina materijala cevi; d_0 - početni spoljašnji prečnik cevi
- σ_{UTS} - zatezna čvrstoća materijala

$$p_{\min} = (0.13 + 1.15 t_0/d_a)\sigma_Y$$

- p_{min} - minimalni pritisak hidraulične tečnosti koji sprečava nabor materijala pri izradi T-cevi hidrodeformisanjem
- σ_Y - napon tečenja materijala
- d_a - prečnik ispupčenja cevi

$$\text{Percent thinning} = \{D/2 \div (R + D/2)\} \times 100\%$$

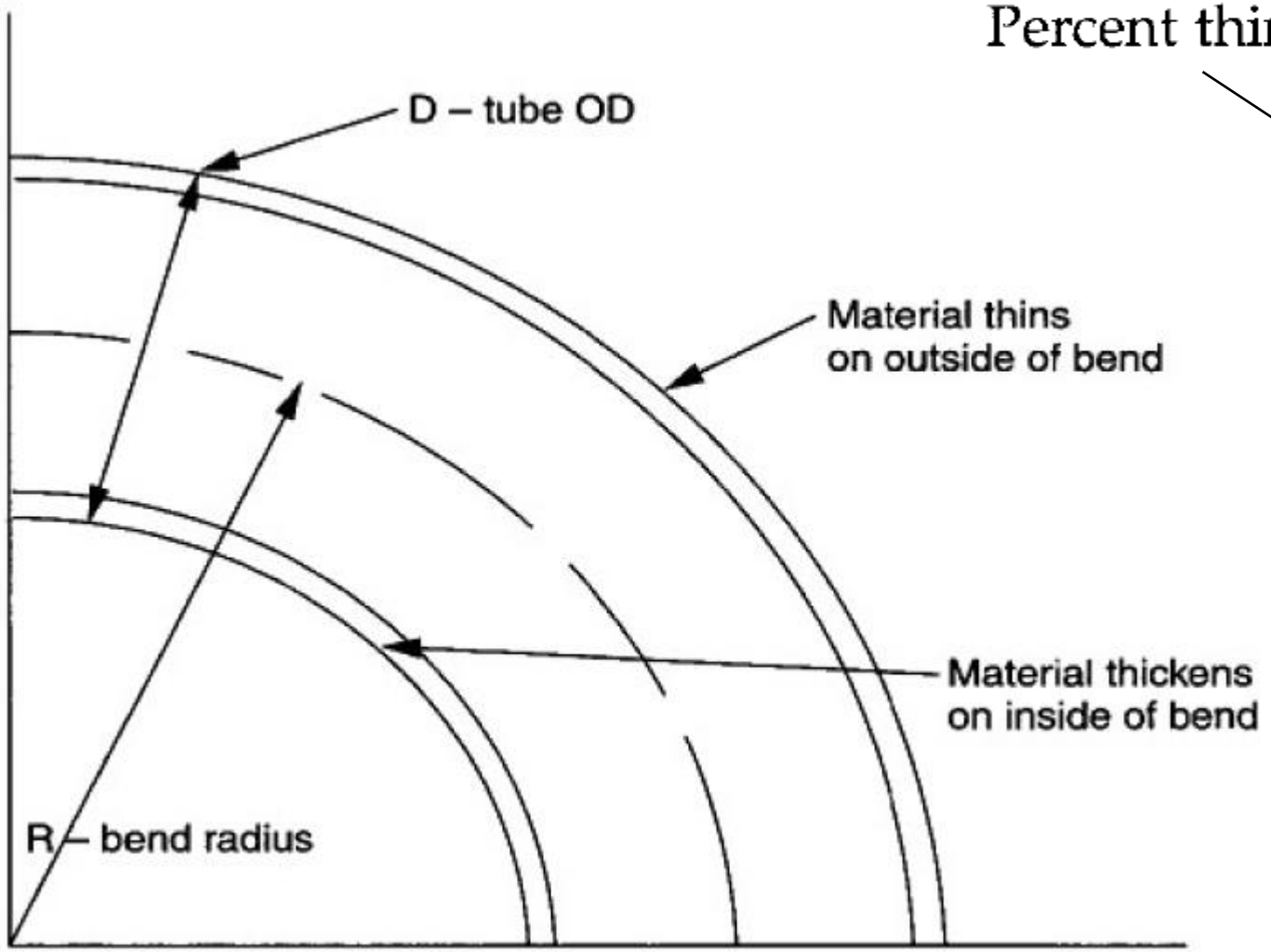

- stanjenje materijala [%]
- R - poluprečnik centralne linije radijusa savijanja [mm]
- D - spoljašnji prečnik cevi [mm]

Promena debljine materijala cevi prilikom savijanja

Projektovanje procesa hidrodeformisanja

Klasifikacija prozvoda na osnovu geometrije

Hidrodeformisanje se koristi u raznim granama industrije:

- Transport (automobili, motocikli, brodovi, avioni i vozovi)
- Hlađenje/grejanje/sanitarije, rezervoari, uređaji za domaćinstvo
- Industrija nameštaja, svetlo, optika
- Medicina

sa neznatnom promenom uzdužne ose

bez promene uzdužne ose

sa značajnom promenom uzdužne ose

Bauteilgeometrie				
Geschlossener Querschnitt zatvoreni poprečnog preseka			Offener Querschnitt otvoreni popr. pres.	
Veränderung des Querschnitts promena poprečnog preseka				
ohne Änderung der Längsachse	mit geringfügiger Änderung der Längsachse	mit signifikanter Änderung der Längsachse	Flachteile ravni delovi	Hohlstrukturen šuplji delovi
(1)	(2)	(2)	(1 / 2)	(1)
(1)	(2)	(1)	(1)	(1)
(1)				

(Fitting und Faltenbälge)

Cev i meh

(Verteilerbalken und Mischbatterie)

Razvodnik i mikser

Razvodna grana

Izduvna grana

Bregasta osovina

Razvodnik

(Bauteile des Antriebsstrangs)

Komponente pogonskog sklopa

Izrada haube automobila

https://www.youtube.com/watch?v=gpYsExL_hUQ

https://www.youtube.com/watch?v=83fGTxa6COY

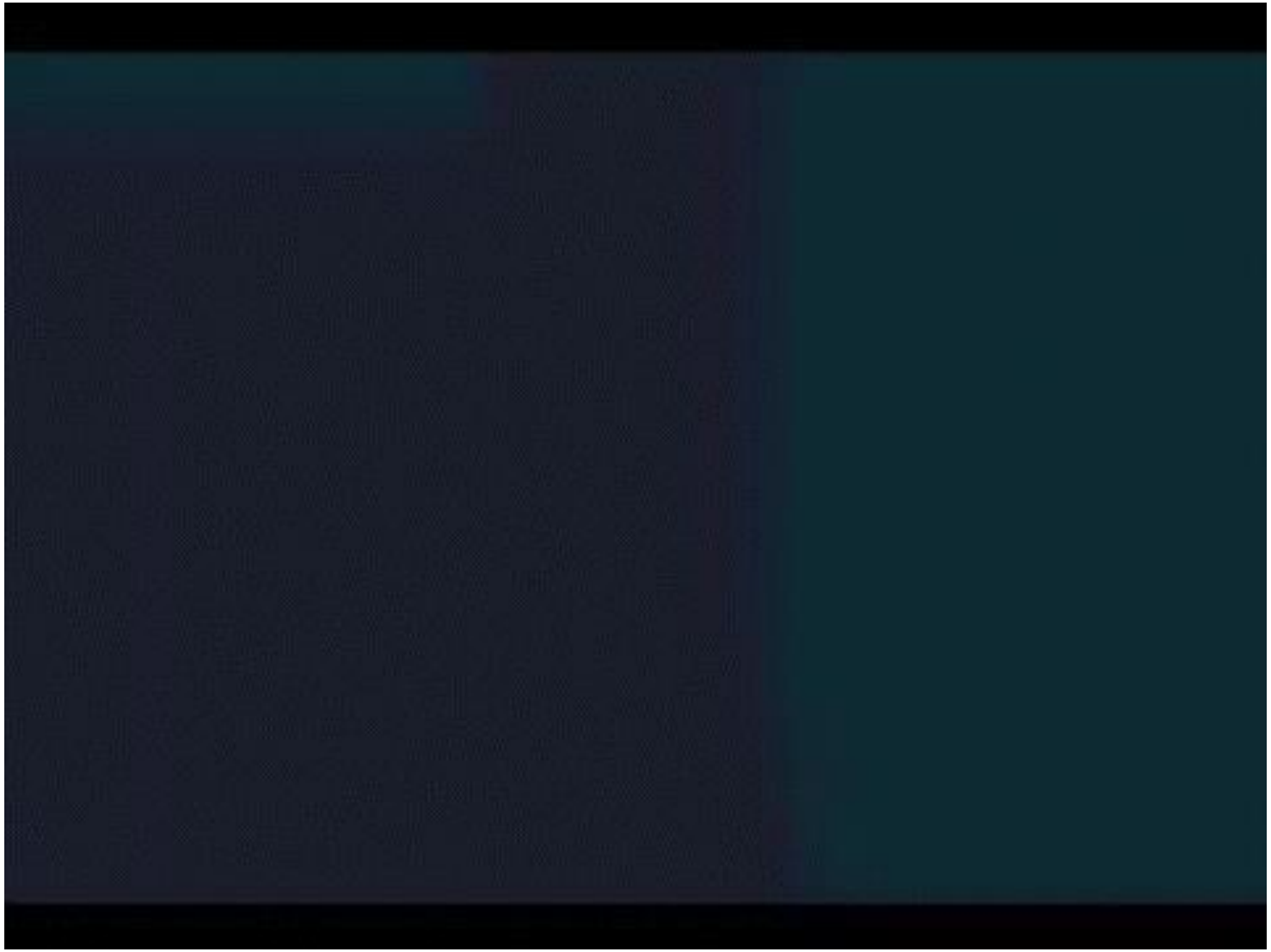

Duboko izvlačenje u kombinaciji sa hidrodeformisanjem

https://www.youtube.com/watch?v=n-ht_5Ysurc

Zahtevi pri konstrukciji proizvoda

Posebni zahtevi se stavljaju pred proizvod
- dimenzionalna i dimenzijska tačnost,
- kvalitet površine, uključujući stil i izgled,
- zidovi ili gradienti debljine lima,
- promena u obliku,

Stanje solidifikacije (čvrstoća, bezbednost sudara),
- Masa i
- otpornost na koroziju

Značaj pojedinačnih parametara zavisi od funkcije komponente/proizvoda u finalnom proizvodu. Zbog specifičnosti procesa i izvodljivosti različitih tehnoloških varijanti, hidroformiranje nudi dobre mogućnosti za ispunjavanje još većih zahteva u odnosu na navedene parametre.

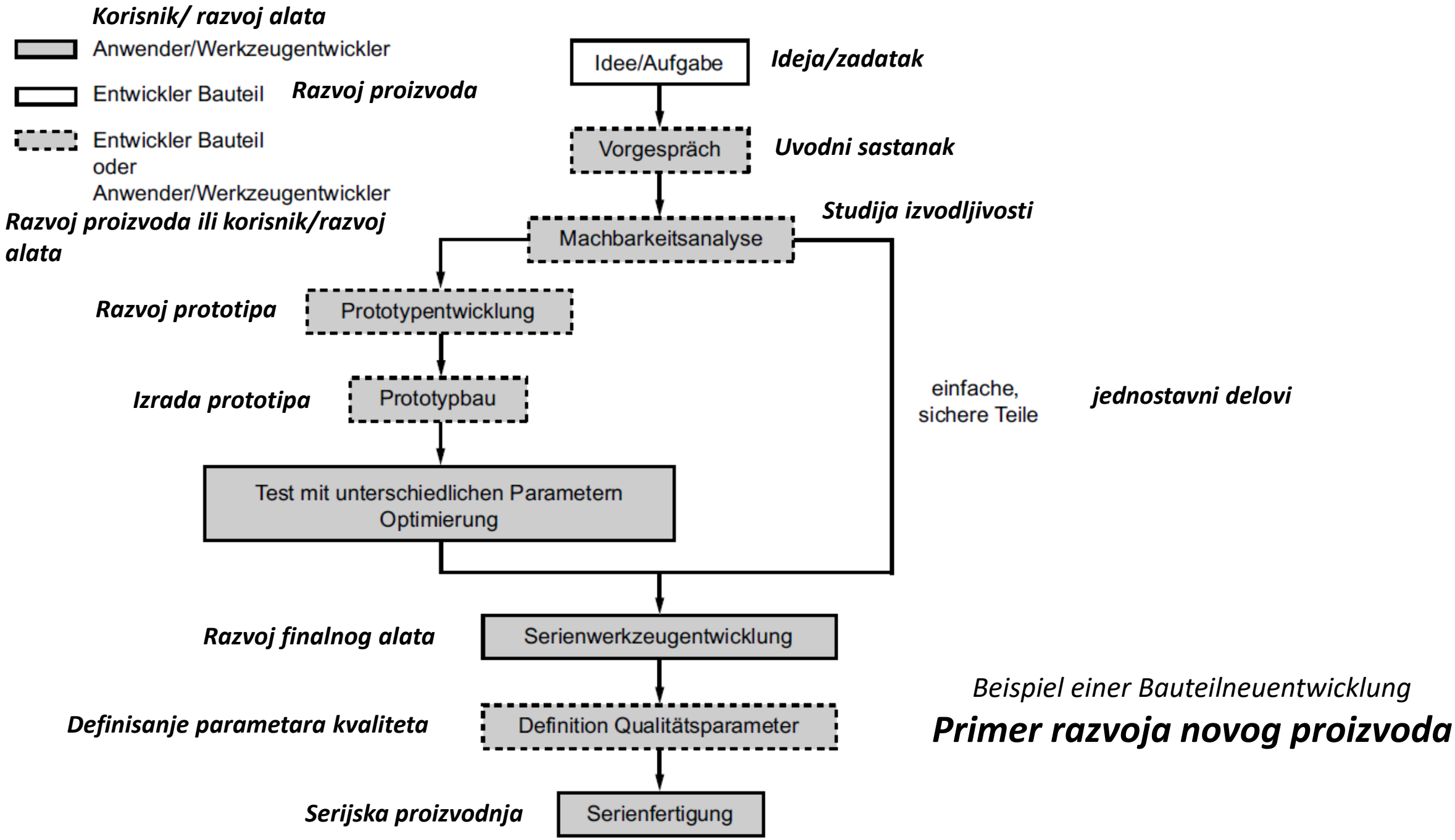

Beispiel einer Bauteilneuentwicklung

Primer razvoja novog proizvoda

Ograničenja tehnologije hidrodeformisanja

parametar	najčešća vrednost [mm]	maksimalna vrednost [mm]
dužina cevi	1500 (2000)	12000
prečnik	20 - 120	600
debljina zida	0,5 - 4	50

- procesno orijentisan dizajn komponenti podrazumeva i praćenje parametara procesa hidrodeformisanja. Geometrija radnog komada se menja tokom obrate – od poluproizvoda do gotovog dela. Na primer, promena poprečnog preseka, debljine zida, dužine
- najčešće i maksimalne vrednosti pojedinih parametara u tehnologiji hidrodeformisanja su prikazani u tabeli